

Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770 – 1831)



1. Život

Hegel se narodil 23. 8. 1770 ve **Stuttgartu** v rodině vyššího úředníka ve vévodských službách. Studoval na latinské škole s výborným prospěchem. Zde se seznámil s **antickou literaturou**, jeho oblíbenou četbou byly texty historiků Thukidida a Tacita, filosofů Platóna a Aristotela. Zajímal se i o myšlenky osvícenců. V roce 1788 nastoupil na malou univerzitu v **Tübingenu**, kde prožil francouzskou revoluci. Zde na univerzitě se politicky angažoval v tzv. Politickém klubu (jeho členy byl i básník **Hölderlin** a Hegelův filosofický přítel – ale i konkurent v boji o primusa univerzity **Schelling**). Jeho zájem směřoval vlivem četby Rousseauových spisů k možnostem změny společenských poměrů. Po ukončení studia jeho život probíhá v jistých částečně uzavřených etapách, které jsou naplněny jeho postupně se měnícími společenskými rolemi, ale zejména jsou etapami, v nichž se vyvíjí vlastní Hegelovo myšlení. Téměř všechny relevantní filosoficko-historické texty do oněch etap umísťují postup změn v Hegelově myšlení.

Pokud přijmeme majoritní tvrzení historiků filosofie, můžeme prohlásit, že celý další profesní život Hegelův je periodizován, tedy vyvíjí se ve třech etapách, které se kopírují i do tří postupně se vyvíjejících etap jeho myšlení (filosofie).

2. Etapa první: Bernské období (1793 – 1797)

V roce 1793, po ukončení studia, Hegel nastupuje do úlohy soukromého učitele u patrice Steigena v Bernu, odtud četně koresponduje se Schellingem, ale zjm. pečlivě studuje Kanta. V tomto období doznívá i Hegelův „společenský radikalismus“. Pokud bychom hledali typický Hegelův motiv, nelezli bychom jej v textu „**Lidové náboženství a křesťanství**“ (1794). V něm se autor zabývá otázkami výchovy společnosti, tedy všeho lidu, k mravnosti a svobodě. Tvrdí, že nejlepší možnosti realizace uvedené výchovy poskytuje náboženství. Ale toto náboženství není křesťanstvím, neboť, jak tvrdí Hegel, křesťanství je redukcí na pouhou vědu o bohu, jeho vlastnostech a našemu poměru k němu, popř. i o posmrtném životě naší duše... Křesťanství je chladnou, rozumářskou věroukou, spočívající na vnější autoritě – vyvolává strach z boží odplaty, proto nemohlo povznést masy národů na vyšší úroveň, naopak - přineslo lidem pouze války a nenávisť. Z uvedeného důvodu Hegel hledá a nalézá náboženství nové, a to takové, které zaujme srdce, působí na naše city a určení naší vůle. Tak Hegel přináší na světlo světa model tzv. „**etického náboženství**“ (částečně v něm využívá i

inspiraci Kantovu). Toto nové etické náboženství nazývá **Lidovým náboženstvím**, je to náboženství živé, účinné v nitru bytosti, ale zároveň činné směrem k vnějšku. Je nutno podotknout, že v uvedeném modelu nového náboženství je viditelný Hegelův obdiv k antickému „pojetí božstev“, i když je jeho nové náboženství monoteistické. Epicentrem nového náboženství je Hegelovo nové pojetí božské bytosti jako přátelské, chápající lidské nedostatky a člověka milující. Nového boha klade proti bohu křesťanskému, jehož charakterizuje jako nepřátelskou moc, před jehož příkazy není úniku. Z uvedeného důvodu Hegel uzavírá, že křesťanství je produktem nesvobody, proto postrádá všechny svobodné vztahy. Bohové již nejsou s lidmi v družné pospolitosti, bůh se mění v přísného stvořitele a pána všeho, kterého člověk musí uctívat a poslouchat. Takový bůh nemůže být epicentrem výchovy společnosti, tedy všeho lidu, k mravnosti a svobodě.

V Bernském období se objevuje mezi Hegelovými texty text, který je pro „způsob Hegelova myšlení“ naprosto nezapadající a jehož pravost se podařilo prokázat teprve ve druhé polovině 20. století: „**Nejstarší program systému německého idealismu**“. V něm dominuje patos krásy a svobody, poesie dokonce představuje nejvyšší hodnotu, je, dle Hegela, pravou učitelkou lidstva. Uvedený fragment obhajuje: absolutní svobodu a rovnost všech lidí, odmítá stát (znásilňuje lidskou svobodu), popírá transcendentálního boha a nesmrtelnost duše. V uvedeném textu jednoznačně a otevřeně autor nadřazuje krásu pravdě, poesii staví nad filosofii a svobodu staví nad stát. Nikdy v dalších obdobích uvedené preference nenalezneme, zjm. v posledním tvůrčím období uvedené preference jednoznačně otáčí.

3. Etapa druhá: Frankfurtské období (1797 – 1799)

Z Hölderlinova podnětu se Hegel v roce 1797 přestěhoval do Frankfurtu a právě zde se udál významný mezník jeho myšlenkového vývoje. Až dosud byl Hegel přesvědčen, že zaostalé německé poměry lze zreformovat dle vzoru antické demokracie. Nyní se této iluze vzdává, zřiká se republikánství. Zřiká se i obdivu ke Kantovi. Základním výchozím bodem jeho filosofie je stále náboženství, ale jeho analýza vede mladého Hegela mnohem více za jeho hranice. K vyslovení důležitých přelomových myšlenek používá sice náboženskou roušku, ale obsah již předjímá některé základní koncepce pozdějšího uceleného Hegelova systému.

Základním pojmem frankfurtských textů je „Život“ (je jakousi anticipací pozdějšího pojmu „Mravnosti“ – jako společenských vztahů). Život vytváří dynamický celek, schopný vnitřního pohybu, to jest vývoje od ještě neúplné jednoty k úplnému sjednocení. Jednotlivé kvality (vývojová období) jsou nutným projevem vnitřního vývoje celku. V tomto období vzniká historicky nejvýznamnější **Hegelova struktura - dialektická triáda**, již sám Hegel ve svém vrcholném období aplikoval pro vývoj „veškerenstva“. V pozdějších obdobích byla využívána i jako základní struktura vývoje všeho možného – přírody, společnosti, kultury... Triáda obdivovaná i zatracovaná. Pro vývoj společnosti ji aplikuje sám Karel Marx, který skrze ni vytváří svou koncepci vývoje společnosti od společnosti beztrždní (prvobytně pospolné), přes společnosti třídní (otrokářskou, feudální, kapitalistickou) po společnost beztrždní (socialistickou jako cestu k beztrždní komunistické společnosti).

Představme si tedy Hegelovu strukturu – dialektickou triádu: Je vystavěna na třech základních pojmech: **TEZE – ANTITEZE – SYNTEZA**.

Vysvětlení: Jakýkoliv celek je vždy celkem dynamickým, neustále se vyvíjejícím, a to ze svého vnitřního popudu (nevyvíjí se skrze nějaký podnět mimo něj). Vývoj probíhá ve třech etapách:

První etapa – TEZE:

Je výchozím stavem, jakousi abstraktní jednotou. V této jednotě je však uvězněn vnitřní boj, který od počátku narušuje původní jednotu. V určitém momentu toto narušování překročí

mez, celek se ve výchozí kvalitě nemůže udržet a zvrátí se ve svůj protiklad: nastává fáze antiteze.

Druhá etapa – ANTITEZE:

Již sám pojem „antiteze“ ukazuje na to, čím se stane původní celek, věc, jev... Stane se svým protikladem (bílá černou, led ohněm...). Nový stav věci však přináší opět vnitřní boj, jehož zdroj je opět v něm samotném. Po určité době dospějí vnitřní změny opět do bodu zlomu, kdy stávající kvalita neustojí onen tlak. Celek se zvrátí podruhé. Nastává třetí fáze, fáze syntesa.

Třetí etapa – SYNTESA:

Ve třetí etapě se celek vyvine do nové kvality, v níž se **dialekticky sjednotí to nejprogresivnější z etapy první (Teze) a etapy druhé (Antiteze)**. Je to jakási nová jednota, která může obsahovat (dle toho, na co aplikujeme uvedený triadistický dialektický pohyb) i vědomí oné jednoty.

Sám Hegel později formuluje dva základní zákony vývoje: Zákon přechodu kvantitativních změn v novou kvalitu a Zákon negace – negace. Ve vztahu ke druhému zákonu lze výše uvedené fáze pojmenovat i následnou triádou:

POZICE – NEGACE – NEGACE NEGACE

Negace negace není prostou negací druhého období (negace), ale výše popsanou dialektickou negací. *Za použití elementární logiky by negace negace byla návratem k původnímu, výchozímu stavu – pozici. To ovšem Hegel odmítá.*

Hegel ve druhém období, frankfurtském, aplikuje triádu na pojem Života jako dynamického celku, schopného vnitřního pohybu od ještě neúplné jednoty k úplnému sjednocení: od abstraktní jednoty Života (teze), přes zvrát - rozdvojení, které je dle Hegela osudem (antiteze), až po překonání rozdvojení láskou (syntesa). V lásce dospívá popřeny život k nové vyšší jednotě a zároveň i k vědomí této jednoty. Nejvyšší syntézu vtěluje Hegel do nového náboženství jako jednoty citu (lásky) a tvořivé obraznosti. Náboženství překonává ohraničenost lásky a vede člověka k překročení vlastní konečnosti a uvědomění si své jednoty s bohem.

4. Etapa třetí: Jenské období (1799- 1806)

V roce 1799 zemřel Hegelovi otec, který mu zanechal skromné dědictví. Z uvedeného důvodu mohl Hegel nastoupit dráhu vysokoškolského učitele na univerzitě v Jeně, kam ho v roce 1801 pozval jeho spolužák z univerzity Schelling. *Zde je nutno podotknout, že vysokoškolští pedagogové nebyli honorováni „ze státní pokladny“ nebo z jiných zdrojů. Žili pouze z poplatků studentů za návštěvu přednášek, což samozřejmě nestačilo k pokrytí mnohdy velmi skromných životních nákladů (např. Kant si přivydělával na univerzitě jako knihovník, stravoval se zadarmo u královeckých patriciů – viz mnou zpracované téma Kant v MOODLE ped.muni.cz).*

Ve svých jenských přednáškách neuchvacoval Hegel své posluchače výmluvností, nýbrž poutal naprostou soustředěností na výklad a pregnantním vyjadřováním svých myšlenek. Na základě svých nesporných kvalit dosáhl jmenování profesorem s platem 100 tolarů ročně, což mu po vyčerpání dědictví již nepostačovalo k životu, a proto byl nucen své místo pedagoga opustit. Stačil zde však v magickou noc ze 13. října 1806 (14. října zaútočil na Jenu se svým vojskem Napoleon Bonaparte) dopsat svůj fenomenální spis **Fenomenologie ducha**. Ve třetím období vytvořil Hegel i další významný text **Dějiny filosofie**, tedy spisy, v nichž lze nalézt **klíčové body nového Hegelova myšlení** (ovšem v návaznosti na období předešlá).

Obraťme svou pozornost k textu **Fenomenologie ducha**. Uvedený text autor koncipuje jako zdůvodnění pravdivosti celého svého filosofického systému, protože chápe svůj systém jako absolutní (EV nejvyšší možné) vědění, jako vědění o tom, co je v poslední instanci. Považuje svou filosofii za absolutní vrchol vývoje filosofie, která se dle jeho triády

vyvíjela v dějinách od starověku (viz i úvod k jeho Dějinám filosofie) až k Hegelově filosofii. *Bližší vysvětlení v části následujícího textu.* Fenomenologie ducha má navíc i tzv. „**propedeutickou funkci**“. Tedy: pokud si čtenář jeho spis prostuduje a pochopí jej (EV: text je velmi náročný), jeho duch se vyšvihne do pozice ducha samotného Hegela – tedy pochopí to, co je v poslední instanci. Pochopí i to, v jakých fenoménech se veškerenstvo - absolutno - zjevovalo: v jaké podobě (zjevu – fenomenu) stálo na počátku svého vývoje, čím se ve svém vývoji stalo, do čeho se vyvinulo (fenomén je zjevováním něčeho vyššího). *Bližší vysvětlení v části následujícího textu.*

První stádium vývoje TEZE: Hegel popisuje toto stádium v textu Logika

Existuje pouze **ABSOLUTNÍ IDEA**, čistý duchovní princip existující mimo prostor a čas (neexistuje „hmota, neexistuje prostor a čas, který je dle Hegela svázán s hmotou). Tato **absolutní idea se „zjevuje v pojmech“** (stává se těmito pojmy, tedy duchovními fenomény) jako např. obsah-forma, jedinečné-zvláštní-obecné, příčina-účinek... Na základě Hegelovy koncepce permanentního vývoje z vnitřního popudu (viz Hegelova triáda) se uvnitř sebe sama absolutní idea vyvíjí. V tomto stádiu je Bytí charakterizováno jako Nic. V určitém momentu vývoje narazí vnitřní vývoj na své hranice a čistá duchovní Absolutní idea se zvrátí ve svůj protiklad – stane se Přírodou, duch se zvrátí v matérii.

Druhé stádium vývoje ANTITEZE: Hegel je popisuje svými texty, věnujícími se přírodě. *Všichni významní přírodovědci se k jeho pojetí přírodních pohybů vyjadřují jednoznačně kriticky, tvrdí, že Hegel nepochopil popis přírody tehdejšími přírodními vědci.*

Ve druhém stadiu se Absolutní idea po zvratu stává **Přírodou**, tedy, jak praví Hegel, **jinobytím** (původní bytí je duchovní, materie jako čistá negace ideje je jino-bytím). Zdá se, jakoby „bloudila přírodou“, ale ona se vlastně tou přírodou stala. Stala se prostou negací sebe sama (negací ideje je materie). Ve druhém stádiu se objevuje prostor, základní rozměr materie. Absolutní idea, která se zvrátila v přírodu, se zjevuje ve třech fenoménech:

Mechanický svět -- Fyzikální svět -- Organicko – fyzikální svět.

Uvedené fenomény neexistují zároveň, nýbrž následují jeden po druhém (jak je výše popsáno).

Každý z fenomenů (postupují jeden po druhém) se nutně vyvíjí z vnitřního popudu, tento vývoj je však kruhový.

Zjednodušené vysvětlení: V první etapě se Příroda (tedy zvrácená Absolutní idea) jeví jako mechanický svět, který se neustále z vnitřního popudu vyvíjí – cykluje – v kruhu. Nastává zlom, nastupuje druhá etapa stádia přírody - fyzikální svět, který se opět z vnitřního popudu vyvíjí, mění se v kruhu. Nastává opět zlom, nastupuje třetí podoba přírody – ohraniceno-fyzikální svět. Opět se i třetí podoba přírody vyvíjí, opět kruhově. Ovšem do stádia, kdy sama Příroda (jako jinobytí Absolutní ideje) narazí ve svých změnách na své vlastní hranice. Je nutný nový epochální zvrát stádia druhého ve stádium třetí. Absolutní idea se stane společností. Na konci druhého stádia se objevuje člověk.

Třetí stádium vývoje SYNTESA: Hegel toto stadium popisuje spisy, jež se věnují společnosti, např. právu, morálce...

Třetí stádium vývoje je nutno nahlížet opět z pohledu Hegelova určení dialektické triády. Třetí vývojové stádium je ve svém **obsahu dialektickým sjednocením pozitivního ze stádia prvního (existuje pouze čistá Absolutní idea) a pozitivního ze stádia druhého (Příroda)**. Je sjednocením pozitivního ze stádia duchovního a pozitivního ze stádia přírodního. Čím se Absolutní idea stává ve třetím období, v čem se zjevuje? **Stává se SPOLEČNOSTÍ, zjevuje se v jednotlivých fenoménech společnosti. Absolutní idea se objektivizuje v lidstvu, lidé**

vytvářejí společnost, nemohou žít mimo ni a ona sama bez lidí by byla pouhým prázdným pojmem. Se společností přicházejí dějiny, dějiny se dějí, tedy ve třetím stádiu se projeví Čas. Společnost má v sobě integrovány obě stránky: duchovní i materiální. Tak Hegel vytváří svůj koncept **Filosofie ducha**.

Hledejme následně jednotlivé fenomény společnosti, v nichž se Absolutní idea zjevuje. Hegel vytváří tři skupiny fenomenů, které však nenásledují jeden po druhém (jak je to ve druhém stádiu – v Přírodě), nýbrž tak, že se vzájemně prolínají. Existují „zároveň“.

První skupinu společenských fenomenů (zjevů Absolutní ideje, která se stala Duchem) nazývá Hegel SUBJEKTIVNÍM DUCHEM. S jistým zjednodušením je možno tvrdit, že tato vrstva fenomenů je naplněna **individuálními lidmi**. Všemi, kteří se ve všech společnostech objevili, žili? Ne. Pouze těmi, **kteří lidstvo, společnost pozvedli na vyšší úroveň**. Vraťme se k dialektické syntéze: člověk v sobě sjednocuje stránku duchovní i stránku materiální.

Druhá skupina, kterou Hegel označuje pojmem **OBJEKTIVNÍ DUCH**, je naplněna následnými společenskými fenomény: **právo, morálka, rodina, stát**. I zde je zřejmé, že uvedené fenomény v sobě dialekticky sjednocují stránku duchovní i stránku materiální.

Třetí skupina, kterou Hegel označuje pojmem ABSOLUTNÍ DUCH, je naplněna následnými společenskými fenomény: umění, náboženství, filosofie. I zde nalezneme stránku duchovní a stránku materiální.

Ve všech uvedených fenomenech se Absolutní idea zjevuje. Nahlédneme-li do nitra první vrstvy fenomenů, jednotlivých lidí, nalezneme Hegelovu specifikaci: skupinu tvoří v dějinách lidé, kteří povznegli společnost na vyšší úroveň. Nehlédneme-li do nitra druhé vrstvy fenomenů, můžeme uvést Hegelovo vysvětlení, že všechny čtyři vrstvy objektivního ducha působí zároveň. Jinak je to s poslední vrstvou, která je vtělena do Absolutního ducha. Uvedené tři fenomény nejsou „rovnocenné“, nýbrž jakoby postavené nad sebe. Nejnižší stojí umění, výše náboženství, nejvýše filosofie. Je to minimálně ze dvou důvodů. Představíme si ten první, druhý později. První důvod je vyvolán uvedeným dialektickým sjednocením duchovní a materiální stránky. Když nahlédneme na fenomény umění, náboženství a filosofie, je naprosto zřejmé, že ve sjednocení duchovní a materiální stránky je viditelná disproporce. V umění je „hodně hmoty“, v náboženství již méně, o to více ducha a konečně ve filosofii je hmoty naprosto nepatrně, totálně převažuje duch. *EV: Filosofie vzniká v lidské mysli, nepotřebuje ani médium, kam myšlenky zapíšeme, nepotřebuje ani lidský hlas, kterým bychom myšlenky sdělili...*

Na počátku existovala Absolutní idea, čisté duchovno, které se nutně, z vnitřního zdroje vyvíjelo. V momentu, kdy narazilo na své vlastní hranice, se zvrátilo ve svůj protiklad – Přírodu. I zde probíhá nutný vývoj z vnitřního popudu. V momentu, kdy i Příroda narazí na své vlastní hranice, proběhne poslední zvrát, zvrát Přírody ve Společnost. Uvedený vývoj je nutný. Položme si otázku: **Z jakého důvodu Absolutní idea postupuje tu strastiplnou cestu? Kvůli poznání sebe sama! Celý triadistický vývoj je totiž zároveň i procesem sebepoznávání.** Absolutní idea nastupuje zpočátku svůj sebepoznávací proces neuvědoměle, ovšem po dovršení všech tří etap zjišťuje, čím byla na počátku, čím se postupně stala, ale reflektuje zároveň i vlastní sebepoznávací proces. Zde je viditelná jednota vývoje a sebepoznání. Takový filosofický systém je označován v dějinách filosofie **PANLOGISMEM, tedy systémem ztotožňujícím bytí s myšlením. K jakému závěru přišla? Stručně lze uzavřít: jsem duch, nejsem hmota.** Sebepoznávací proces je vnitřní součástí všech tří etap vývoje. Můžeme říci, že se Absolutní idea sebepoznává (co jsem zač?)

např. v jednotlivých pokrokových lidech, právu, morálce, umění, náboženství... **V kterém z fenoménů se však završuje proces sebepoznání? Samozřejmě v tom, v němž se završuje i její vývoj: VE FILOSOFII. Právě ve filosofii (jednotlivých jejích určeních u jednotlivých filosofů, které Hegel pokládá za přínosné) je její sebepoznání nejdokonalejší.** Dostaví se v dějinách nějaký vrchol sebepoznání Absolutní ideje, kdy ona sama sebe pozná definitivně, kdy již není možné vyšší poznání? Ano. Je to v identickém „momentu“, kdy dojde k ukončení vývoje Absolutní ideje: **V Hegelově filosofii. V ní se dovrší vývoj Absolutní ideje a zároveň se dovrší sebepoznávací proces Absolutní ideje.**

Dospěli jsme na samý konec Hegelových úvah. Pochopili jsme logiku i obsah Fenomenologie ducha a úvodní části Dějin filosofie. Náš duch jakoby zkráceně prošel všemi etapami vývoje i sebepoznání Absolutní ideje (viz propedeutická funkce spisu Fenomenologie ducha). Neměli bychom si klást žádné nové otázky, protože nyní vše víme. Přesto si položeme alespoň dvě:

--Jaké je postavení člověka v Hegelově systému? Jsme svobodní? Naplňujeme svůj život skutky dle naší svobodné vůle? Nejsme pouhými prostředky v procesu vývoje a sebepoznání absolutní ideje? (stejně jako i u Descarta, dle tvrzení Denneta, pouhým nástrojem substance myslící – viz Descartovo divadlo)?

--Jestliže Hegel uvažuje o vrcholu vývoje a sebepoznání absolutní ideje, neporušuje své základní východisko „permanentního vývoje“? Není jeho filosofie zastavitelkou bytí i poznání?

Nakonec uveďme citát, kterým Hegel charakterizuje tzv. světodějně lidi, kteří jsou jakousi hnací silou pokroku (EV: jakoby nejdokonalejšími fenomény Absolutní ideje v úrovni subjektivního ducha, kteří svým jednáním „reprezentují“ její vývoj i sebepoznávací proces).

„Stav světa není ještě vědomý, cílem je vytvořit jej. To je cílem světodějných lidí a tím se uspokojují...Odporovat světodějným lidem je slabou odvahou. Světodějní lidé jsou neodolatelně hnáni vykonat své dílo...proto se (EV: ostatní lidé)...řídí těmito vůdci duší, neboť cítí neodolatelnou moc svého vnitřního ducha, s nímž se setkávají.“ (Hegel. G. W. F. Filosofie dějin. Praha: Mír. 1979. s. 206 – 207).

Je Hegel typickým představitelem světodějného člověka???